

## A balatonőszödi vaseszközlelet keltezése

MÜLLER RÓBERT

8360 Keszthely, Keringő utca 133/A., e-mail cím: mullerrobi@gmail.com

MÜLLER R.: *Dating of the Iron tool deposit at Balatonőszöd.*

**Abstract:** The assemblage of ten iron tools found at Balatonőszöd-Temetői dűlő was assessed and discussed by Katalin Boglárka Bognár. In my view, the assemblage was not hidden in the thirteenth–fourteenth centuries, but in the early Middle Ages, probably during the ninth century. Amending her map of the findspots of medieval iron tools and implements, I reviewed the early medieval iron tool finds in Hungary, mainly from the ninth century.

**Keywords:** Iron tool deposit's, Agricultural tools, early Middle Ages

Csaknem fél évszázada, hogy megírtam hasonló című dolgozatomat<sup>1</sup>, amelyben többek között bebizonyítottam, hogy a Debrecen-Szepes pusztai<sup>2</sup> és a mohácsi<sup>3</sup> vaseszközleleteket nem a törökkorban, hanem a koraközépkorban, valószínűleg a 8–9. század folyamán rejtették el. A kutatás eredményeimet elfogadta. A balatonőszödi vaseszközlelet feldolgozása során<sup>4</sup> Bognár Katalin Boglárka – a továbbiakban BKB – többször is hivatkozott a tanulmányomra, de az eredeti publikációk alapján továbbra is törökkoriként számolt az említett vaseszközleletekkel.

Nem ez az egyetlen hibája BKB dolgozatának: tévesen adta meg a lelőköörülményeket, félreérthetően írta le a tárgyakat, rosszul választott analógiákat, prekoncepciója szerint a vaseszközlelet a lelőhelynek megfelelően középkori<sup>5</sup>, így aztán mintegy fél évezredet tévedett a balatonőszödi vaseszközlelet keltezésénél. Bár az M7 autópálya balatonőszödi lejárójánál lévő, Balatonőszöd-Temetői dűlő elnevezésű, nagy kiterjedésű lelőhely több korszakban is lakott volt, hivatkozva az összefoglaló jelentésekre<sup>6</sup> megelégedett azzal, hogy a leletek és jelenségek az őskortól a késő középkorig keltezhetők, döntően rézkoriak, a középkoriak zöme pedig Árpád-kori, a vaseszközlelet pedig vélhetően a 13–14. század folyamán került a földre.

A leletegyüttes szerinte egy bombariadóhoz kapcsolódó fémdetektoros keresés során a feltárással érintett felületen kívül, attól északnyugatra, a vízenyős területen került elő, így további kutatásra nem volt lehetőség. A feltárást vezetőjének, Belényesy Károlynak 2022. augusztus 3-i levele<sup>7</sup> szerint a vaseszközlelet nem bombariadó, hanem az

útfelület szokásos lőszermentesítése során került elő, nem a lelőhelytől északnyugatra, hiszen ott a mai Balatonőszöd található. A lelőhely keleti végétől mintegy 60-80 m-re a Kis metszés csatorna és a Büdös gáti víz közötti mély fekvésű területen, vizes környezetben ásták el a vastárgyakat (1. ábra). Ezzel magyarázható, hogy az eszközlelethez tartozó sarlónak még a fanyele is megmaradt. Az ásatásvezető jelen volt a lelet előkerülésekor, és mellette egy szondát is nyitottak, de az negatívnak bizonyult.



1. ábra. A Balatonőszöd – Temetői dűlői a vaseszközlelet előkerülési helye (x).

A tíz darabból álló – kilenc vaseszköz és egy fenőkövet tartalmazó – lelet az MTA Régészeti Intézetébe került, ahol Somlósi Éva fémrestaurátor restaurálta és konzerválta a vastárgyakat. Olyan kiváló munkát végzett, hogy a vastárgyak két évtized után is olyan állapotban vannak, mintha most kerültek volna ki a restaurátor műhelyből (2. ábra). Nemcsak a korróziótól mentesítette az eszközöket, de az ekevas elvékonyodott, és az irtókapa hiányos pengéjét feketére színezett műanyaggal erősítette meg, illetve egészítette ki. A tárgyak eredeti borzas felülete jól megkülönböztethető az egészen sima felületű kiegészítésektől. BKB ezt félreértette, és a kiegészítéseket acéllemezrel történt megerősítésnek, nádolásnak vélte.

1 Müller 1975.

2 Ecsedy 1931.

3 Kiss 1962.

4 Bognár 2016.

5 Bognár 2016, 221.: „Mivel az eszközkészlet a középkorra keltezhető, ezért az elrejtett tárgyakat, valamint annak elrejtőjét valamilyen módon a középkori településhez köthetjük.”

6 Honti et al 2002.; Honti et al. 2004.; Belényesy – Horváth 2007.

7 Köszönetet mondok az értékes adatokért.



2. ábra. A balatonőszödi vaseszközlelet

A leletegyüttes tárgyai a következők:

**Ekevas** (ltsz.: 2013.3.1.). Feltűnően kisméretű, lapátalakú, enyhén aszimmetrikus ekevas. A lapátalakú ekevasak többnyire hosszúkás formájúak és vállal rendelkeznek vagy váll nélküliek. Az őszödi ekevas jellegzetessége a kis méreteken túl a csaknem félkör alakú penge, ritkán fordul elő. A hossza – 11,5 cm – közel azonos a szélességével: 10,5 cm (3. kép 1). A köpű szélessége: 6,6-6,8 cm; hossza: 3,9 és 4,8 cm, a bal köpűszárny a hosszabb. A bal váll merőlegesen áll, alig 1,5 cm, a jobb 2,3 cm és enyhén csapott. Az ekevasat jobbra döntve szerelték fel az eketalpra, ezért annak baloldala magasabban állt (3. ábra 1C). Ezt bizonyítja, hogy a jobb köpűszárny sokkal kopottabb, széle szinte élben végződik, míg a bal köpűszárny széle szögletes maradt.

BKB a balatonőszödi ekevasat aszimmetrikusnak mondja, és munkámra hivatkozva úgy véli, hogy ez „a római kortól létező forma, mely a Kárpát-medencében a 13. századtól vált általánossá, a 15. századtól pedig egyeduralgódóvá.” A hivatkozott helyen<sup>8</sup> az ekevasak osztályozásáról és a késővaskori, hosszú, szárnyas köpűs ekevasakról van szó. A lapátalakú ekevasak tárgyalása során pedig úgy véltem, hogy az eleve aszimmetrikusan készített, – általában rövidebb bal vállal rendelkező – ekevasakat már a római és a koraközépkorból is ismerünk. Ezek az Árpád-kortól váltak

gyakoribbá és hangsúlyosabbá, majd a mai Magyarország területén a 15. századtól szorították ki a teljesen aszimmetrikus – a bal oldalán a köpű vonalát folytató, csak a jobboldalon vállal, vagy a jobboldalon nagyobb nyúlvánnyal rendelkező – ekevasak.<sup>9</sup> Emellett főleg a periférián továbbéltek a szimmetrikus vasú túróékek, – ld. a székelyderzsi záróköveket – majd az ugyancsak szimmetrikus ekevasal rendelkező, barázdszántásra alkalmas, állítható kormánydeszkával rendelkező váltóékek is.<sup>10</sup>

BKB azt írja: „Figyelemre méltó, hogy az említett darab nem regionális jellegű, hiszen a Balaton környékén az ekevasak közepén töredezett szélű lyuk található.” A hivatkozott helyen<sup>11</sup> a mohácsi vaseszközlelet két ekevasának rajza látható. Balassa Iván sehol sem írt ilyen balatoni típusról, csak a 77c ábrán bemutatott 14–15. századnak tartott, teljesen aszimmetrikus, a balatonőszödinél kétszer nagyobb, Keszthely környéki ekevasról jegyezte meg, hogy a közepén egy lyuk van.<sup>12</sup> Egy korábbi dolgozatában két olyan ekevasat közölt, amelyeken jól látszik a penge közepe táján egy lyuk<sup>13</sup>, Ezekről az ekevasakról én írtam, hogy rajtuk „töredezett szélű lyuk van, ezért ezt

9 Müller 1982, 429–430.; Müller 2000, 33., 37.; Müller 2014, 3.

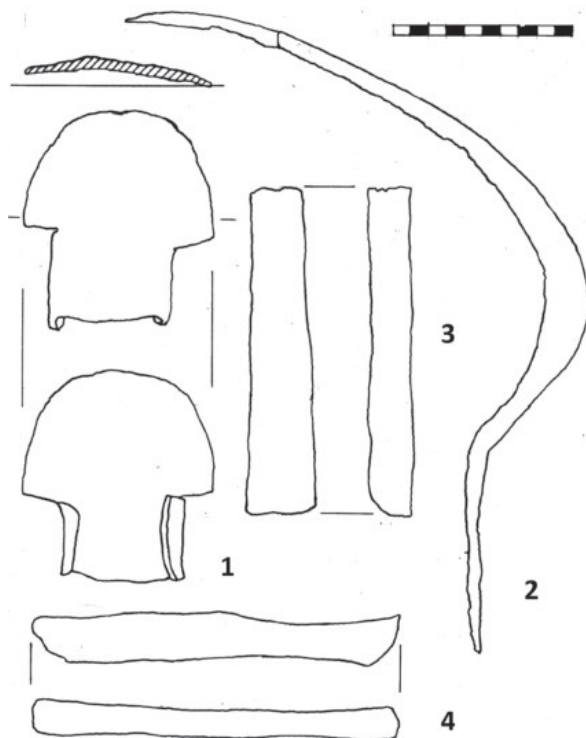
10 Müller 1982, 33., 37–38.

11 Balassa 1973, 289.

12 Balassa 1973, 296. A fotón nem látszik a lyuk.

13 Balassa 1972, 45. és 47. kép. A kommentárban azt írja (380.), hogy a Balatonkenese-Sándor lelőhelyű darab rossz fenntartású, közepén kilyukadt.

8 Müller 1982, 417–419.



3. ábra. Balatonőszöd-Temetői dűlő: 1. ekevas; 2. sarló; 3. vasrúd; 4. fenőkő

a jelenséget nem tarthatjuk véletlennek...<sup>14</sup> De ezek egy teljesen más ekevas típust képviselnek.

A BKB által párhuzamként felsorolt ekevasak valóban aszimmetrikusak, mindkét oldalukon még vállal rendelkező példányok, de valamennyien hosszúkás, és lényegesen nagyobb darabok, mint a balatonőszödi ekevas.<sup>15</sup> Csak nagyon kevés ilyen félkör alakú pengével rendelkező ekevasat ismerek. Teljesen félkör alakú az egyik gurinai ekevas pengéje, amely középen feltűnően megvastagított, nagy, súlyos római kori darab. Hossza 24,2, szélessége 17 cm.<sup>16</sup> Valószínűleg Fenépusztáról származik egy hasonló pengéjű, kissé aszimmetrikussá kopott, feltehetően római kori példány, amely ugyan alig nagyobb a balatonőszödi ekevasnál, de vaskos, nehéz darab. Hossza 16,7, szélessége 14,1 cm.<sup>17</sup> Enyhén aszimmetrikus egy nagyméretű, római kori ekevas, amely feltehetően Csesznekben került elő. Hossza 22,2, szélessége 18,5 cm.<sup>18</sup> Még nagyobb és súlyosabb egy Csabrendekről származó, ugyancsak római kori ekevas, amely 25 cm hosszú és 20,1 cm széles.<sup>19</sup> Ezek tehát valamennyien római koriak, és egy kivétellel lényegesen nagyobb méretűek, mint a balatonőszödi

példány. Mégsem állíthatjuk, hogy a mi darabunk is hasonló korú lehet, mert a római korból, mint ahogyan az Árpád-korból sem ismerünk ilyen kisméretű ekevasakat. Annál többet viszont a koraközépkorból. Már F. Šach megállapította, hogy a többnyire aszimmetriára hajló koraközépkori ekevasak feltűnően kisméretűek.<sup>20</sup> A magyarországiakra is ez jellemző.<sup>21</sup> Például a pölöskei példány alig haladja meg a 10 cm-t (10,6 cm).<sup>22</sup> A Kassa-Zsebes-i (Košice-Šebastovce) késő avar temető 143. sírjában talált aszimmetrikus ekevas hossza 10,9, szélessége 7,8 cm<sup>23</sup>, a morvaszentjánosi (Moravský Svätý Jan) lelet ekevasa 11,9 cm hosszú és alig 6,8 cm széles volt.<sup>24</sup> Ismereteim szerint a legnagyobb, aszimmetrikus kopású koraközépkori darab a mohácsi második ekevas, amely 20,4 cm. A lapátalakú, szimmetrikus koraközépkori ekevasak általában hosszabbak. A legrövidebb feltehetően a 16,4 cm hosszú zalavári ekevas<sup>25</sup>, a Debrecen Szepes pusztaiak 21,6–22,4, az első mohácsi 26 cm, a két garadnai pedig 27 és 29 cm hosszú.<sup>26</sup> Talán nem véletlen, hogy az aszimmetrikus vagy aszimmetrikussá kopott ekevasak általában kisebbek. Az egyszerű túróeke két oldalra tolja földet, az aszimmetria azt jelenti, hogy az ekével megpróbálták barázdát szántani – tehát a földet átfordítani – de legalábbis csak egy oldalra tolni. Ehhez nagyobb igaerőre volt szükség, és ha ez nem állt rendelkezésre, akkor kisebb ekével kellett elvégezni a szántást.

BKB röviden ismerteti a karcoló- és a túróékeket, majd megállapítja, hogy „A legfejlettebb a fordító eke (nehéz eke), mellyel aszimmetrikus ekevasának köszönhetően szabályosabb, mélyebb barázdákat lehetett szántani. Nagy előnye, hogy a földet egy oldalra fordítja ki, így nagyobb földmennyiséget lehetett vele megmozgatni. Tehát a balatonőszödi darab a fentiek alapján kizárólag fordító ekéhez tartozhatott.”<sup>27</sup> Nos, ez az ekevas olyan kisméretű, és olyan sekély mélységben hatolt a földbe, hogy aligha lehetett barázdaszántó ágyékén. Inkább olyan túróéken tudnám elképzelni, amellyel már megkísérelték a barázdaszántást, és a földet csak egy oldalra, jobbra tolták el.

**Csoroszlya** (ltsz.: 2013.3.2.). Ép példány. A nyél keresztmetszete hossznegyszög, megfelel a középkorra jellemző, és a koraközépkorban is gyakori formának.<sup>28</sup> A nyél fent 3,8×2,2 cm, a pengetőnél 3,8×1,7–1,9 cm. A nyél felső vége a korrózió miatt nem teljesen sima, de nem törött, amint azt BKB feltételezte. A csoroszlyák masszív készítmények, az igénybevétel miatt legfeljebb a penge, a nyél pedig a pengéhez közelebb törhet el. A szakirodalomból két törött csoroszlyát ismerek, a nagyklizi (Vel'ky Klíž) leletben a negyedik csoroszlya pengéjének a hegye<sup>29</sup> és a pölöskei, koraközépkori lelet csoroszlyáján a nyél és

14 Müller 1982, 234. Utóbb (393.) elképzelhetőnek tartottam, hogy a lyukon át az eketalphoz rögzítették az ekevasakat.

15 Még a legrövidebb példány – a mohácsi második ekevas – is 20,4 cm, de a nagycseri 25, az első mohácsi 26, a máriabesnyői 31, az orosházi pedig 32 cm, a szinte teljesen aszimmetrikus tápiószzelei darab pedig 24,5 cm hosszú.

16 Müller 1982, 81., Kat. szám: 243.

17 Balassa 1973, 146., 51. kép a és 148.

18 Balassa 1973, 153.; Müller 1982, 329., Kat. szám: 1433.

19 Müller 1982, 326., Kat. szám: 1419.

20 Šach 1961, 77–82.

21 Müller 1982, 427–429. és 559–560.; Henning 1987, 56–57., Abb. 24–25.

22 Müller 1971, 250., 1. kép 1.

23 Budinsky-Krička – Točík 1991, 36., Abb. 12 sírrajz, T. XXI, 1.

24 Eisner 1941, 160.

25 Cs. Sós 1963, 67–68., Taf. XC.

26 Müller 1982, 78–79., Kat. szám: 236–237.

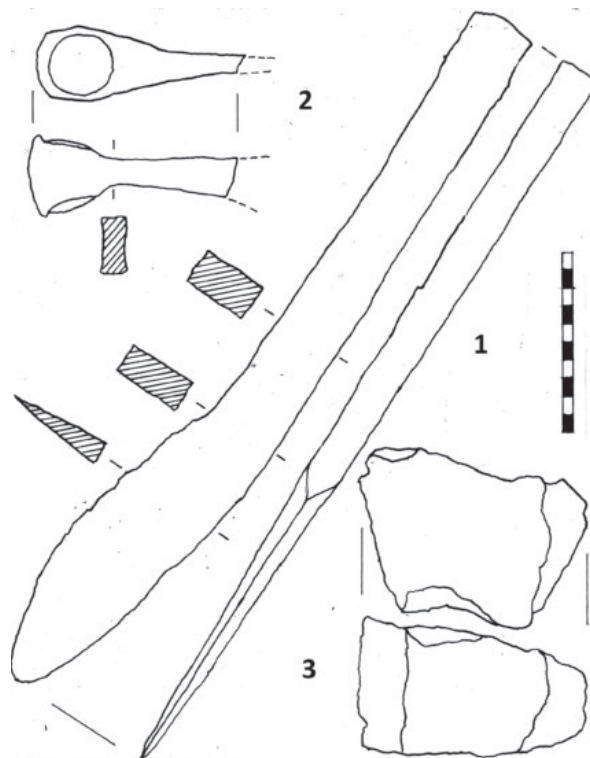
27 Bognár 2016, 223.

28 Müller 1982, 435.

29 Turčan 2012, Tab. LXXXII, 16.

a penge is törött<sup>30</sup>, de lehet, hogy ez utóbbi nem is a használat során sérült meg. Az enyhén előrehajló penge erősen kopott. Az ép, alig használt csoroszlyák pengéje hegyben végződik, hogy könnyebben hasítsák a földet. A balatonöszödi darab vége már elkopott, lekerekedett. Teljes hossza jelenleg 45,2 cm, ebből a penge 17,1 cm (4. ábra 1). A csoroszlyák hossza nagyon változatos, elérheti akár a 90 cm-t is. A római koriak közül a legrövidebb 42,2 cm<sup>31</sup>, a középkoriak között 42,1 cm<sup>32</sup>, de általában nagyobbak, mint 45 cm. A koraközépkori csoroszlyák, akárcsak az ekevasak, többnyire kisebb méretűek, ritkán haladják meg a 45 cm-t.<sup>33</sup> Például a Nyitrabajná (Bojná) és környékén előkerült 8 koraközépkori csoroszlya közül a legkisebb 34,5, a legnagyobb 42 cm hosszú.<sup>34</sup> Ezért keztem a MNM ismeretlen lelőhelyű, 34,7 cm hosszú csoroszlyáját is a késő népvándorláskorra.<sup>35</sup> A balatonöszödi csoroszlya, figyelembe véve, hogy eredetileg még néhány cm-rel hosszabb is lehetett, a legnagyobb koraközépkori példányok közé tartozik, és egyáltalán nem biztos, hogy eredetileg egy ekére volt szerelve a kisméretű ekevasal.

**Irtókapa** (Itsz.: 2013.3.3.) Sérült, kiegészített példány. BKB leírása és a megadott méretek tévesek.<sup>36</sup> Helyesen állapította meg, hogy a singvas egyik végét vékonyabbra kalapálták, és visszahajlítva kialakították a köpűt. Az összekovácsolás nem volt tökéletes, mert az illesztés szétvált. A köpű hátsó fala fent szinte egyenes, és lefelé megnyújtott. A foka enyhén lekerekített. A köpű vastos nyakban folytatódik, amely ívelten, egyenletesen szélesedve megy át a pengébe. Az elvékonyodott, korrodált élrészt a konzerválás során műanyaggal egészítették ki. Jelen formájában a kapa 18,5 cm hosszú, a nyak töve 3,4x2,0 cm, a penge élhosszúsága 7,4 cm. A köpű külső szélessége 4,4, a belső 3,7 cm (5. ábra 2). A kapák keletkezésénél a köpű kialakítása nyújtja a legtöbb segítséget. A római korban a kapák nyéllyuka kör vagy ovális, a köpű hátul megvastagított, és négyszögletes fokban végződik. A középkori kapák köpűjének fala oldalt és hátul egyforma vastagságú anyagból készült, a 13. század végétől egyre gyakoribb, hogy a nyéllyuk félovális, és a köpű hátul négyszögletes fokban végződik.<sup>37</sup> A népvándorláskori kapák köpűje is vékony falú, de többnyire a köpű fala oldalt és gyakran a foknál is megnyújtott.<sup>38</sup> A BKB által hivatkozott nyitrabajnai (Bojná) II. és III. depó kapáinak köpűje is ilyen.<sup>39</sup> Az ozorai irtókapák töredékesek, pontos formájukat nem ismerjük, a



4. ábra. Balatonöszöd-Temetői dűlő: 1. csoroszlya; 2. fejszetöredék; 3. bucavastöredék(?)

füleki (Filakovo) kapa nyéllyuka félovális<sup>40</sup>, akárcsak az Esztergom-szentkirályi példányé.<sup>41</sup> A Fonyód-Illona berki első kapa köpűje némileg hasonlít, mert fent és lent is ívelten szélesedik a fok felé.<sup>42</sup> De rendelkezünk jobb párhuzamokkal is. Az egyik szombathelyi, feltehetően középkori, keskeny pengéjű irtókapa köpűje hasonlít a balatonöszödihez<sup>43</sup>, akárcsak két kapa a nyitrabajnai (Bojná) földvából.<sup>44</sup> De ilyen a köpűje a sklabiňai (Sklabiňa) koraközépkori vasszükszölet irtókapájának<sup>45</sup>, egy sirmiumi (Sremska Mitrovica), egy Tolna megyei és a budakalászi avar temetőben talált lapos kapának is.<sup>46</sup> Ezek alapján a balatonöszödi irtókapa koraközépkori.

**Sarló** (Itsz.: 2013.3.4.) Törött példány, a penge végéből egy 8,6 cm hosszú darab letört. A 11,4 cm hosszú, hegyben végződő, négyszög keresztmetszetű, nyéltüskéhez tompaszögben csatlakozik a négyszög keresztmetszetű, éleztetlen nyak – szélessége 1,1–1,5 cm –, amely nagy ívben megy át az előrehajló pengébe. A legnagyobb penge szélesség: 2,4 cm. Az elkeskenyedő penge hegye az él irányára merőlegesen ellapított. Teljes hosszúsága 39,8

30 Müller 1971, 250–251., 1. kép 2.

31 Balassa 1973, 136., 47. kép 1.

32 Müller 1982, 380., Kat. szám: 1678.

33 Müller 1982, 436. Persze elvéve nagyobb csoroszlyákat is használhattak a koraközépkorban. Ismereteim szerint a leghosszabb egy avar kori településen, Kölked-Feketekapu B lelőhelyen került elő, és 60,5 cm hosszú (Harag kézirat). A Szádelőn (Zádiel) előkerült ekevas és két, 51 és 59 cm hosszú csoroszlya keletzése bizonytalan (Lehoczy 1883, 140.; Bartošková 1986, 61., Obr. 19A, 1–2).

34 Borzová – Pieta – Jakubčinová 2020, 62–63., Tab. XII–XIII.

35 Müller 1982, 394., Kat. szám: 1776.

36 A tárgy foka, a köpű hátsó fala. BKB a penge élrészét nevezte foknak („Fokán nádolás nyomai figyelhetők meg... fokánál 7 cm széles.”) Szerinte „a köpű alig szélesedő nyakban folytatódik, mely hirtelen kiszélesedő pengében végződik.” A nyak egyenletesen ívelődve megy át pengébe.

37 Müller 1982, 458., 455., 11. kép.

38 Müller 1982, 459.; Harag s. a.

39 Turčan 2012, 55., Tab. LIII, 1, 3, LXV, 3–4.

40 Gere 2003, 49., 33. t. 2-3; Kalmár 1959, 15., XXV. t.

41 Müller 1982, 249., Kat. szám: 1134.

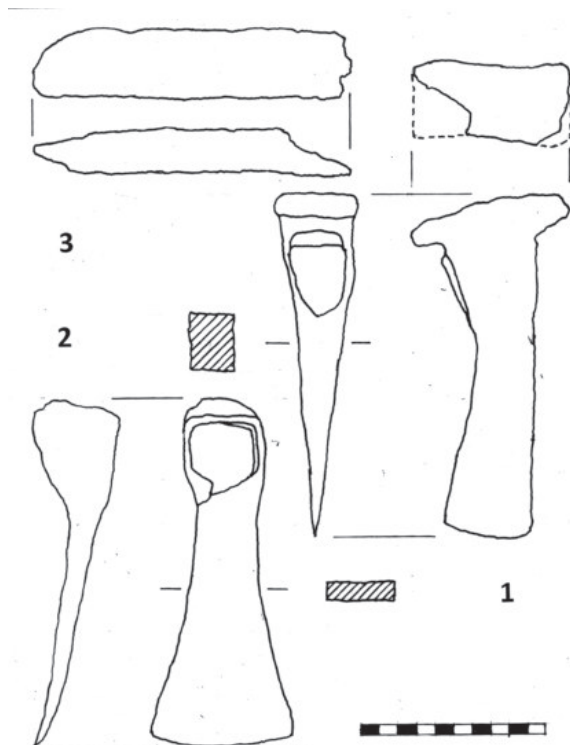
42 Müller 1978, 5–7., 1. kép 1. Hossza 22,3, élhossza 7,8 cm.

43 Müller 1982, 191., Kat. szám: 815.

44 Borzová – Pieta – Jakubčinová 2020., Tab. XV, 1 és 6. Hosszúság: 18,3 és 13,3, élhosszúság: 7,9 és 4,8 cm.

45 Bartošková 1986, 52., Obr. 16B, 4; Henning 1987, 146., 476. lh., Taf. 51, 6.

46 Harag s. a. KP 1, 25 és 27. Itt mondok köszönetet Harag Mátýásnak, hogy kiadatlan kéziratát rendelkezésemre bocsátotta, és hozzájárult, hogy hivatkozzak azokra.



5. ábra. Balatonőszöd-Temetői dűlő: 1. fejsze; 2. irtókapa; 3. vasrúd

cm, a penge átmérője 29,8 cm (3. ábra 2). Eredetileg a fanyéllal együtt került elő. BKB szerint a pengén fogazás nyoma figyelhető meg. Én ezt sajnos nem találtam. Akárcsak a sematikus ekét ábrázoló mesterjegyet. Erről úgy vélte „...érdekes, hogy a balatonőszödi az egyetlen sarló, amelynek a penge középső harmadán található az említett bepecsételés.”<sup>47</sup> Valóban, a mesterjegy, amely a későközépkorban tűnt fel a szerszámokon, mindig a sarlópenge tövéen található. A balatonőszödi sarlón csak a korrózió következtében figyelhető meg egyenetlenség, bemélyedés a pengén. Nem értelmezhető a leírásban, hogy „a nyak és a penge találkozásánál erősen megvastagodó, kiugró nyúlvány található.” Akárcsak rám hivatkozva tett megállapítása, hogy „Müller besorolása szerint horgas sarlónak tarthatjuk a balatonőszödi darabot, vagyis a nyél vonalát folytatva ívelődik a pengéje.” Tekintve, hogy a nyélhez visszatörve csatlakozik a nyak, egyértelmű, hogy csakis ívsarlóról lehet szó. Egyébként a koraközépkorból csak alig néhány példány horgassarló ismert.<sup>48</sup> A BKB által felsorolt analógiák kivétel nélkül ívsarlók, csak a jellemző sajátosságokat rosszul választotta meg. A Gere által hosszúnak nevezett későközépkori sarló nyaka alig 3 cm hosszú – ellentétben a balatonőszödi több mint 6 cm-es nyakkal – és nem ívelten, hanem éles töréssel megy

át a nyéllal párhuzamos pengébe.<sup>49</sup> A legközelebbi párhuzamnak a Nyáregyháza-pusztapótharaszti sarlólelet<sup>50</sup>, a Szabolcs-kisfaludi sarlót<sup>51</sup>, a középkori Kána területén előkerült sarlókat<sup>52</sup> és a Debrecen-homokbányai lelet sarlóit<sup>53</sup> tekintette, de ezek más formájúak. A mohácsi sarlók nem rendelkeztek visszatört nyakkal.<sup>54</sup> A szlovákiai koraközépkori vaseszközleletekben előforduló sarlók viszont nagyon jó párhuzamok<sup>55</sup>, akárcsak a többi nyitrabajnai példány<sup>56</sup>, és az avar kori temetőkben sírmellékletként talált sarlók nagy része.<sup>57</sup> A fentiek alapján a balatonőszödi sarló bizonyosan koraközépkori.

**Fejsze** (ltsz.: 2013.3.5.) 18,3 cm hosszú, sérült, vaskos példány. A nyak – 3,1×2,7 cm – és a penge felső vonala egyenes, alul egyenesen szélesedik a 4,6 cm hosszú élig. A köpű fala hátrafelé szélesedik, és vastag, két sarkán sérült, eredetileg 8,5×3,9 cm-es fokban végződik (5. ábra 1). Ezt nevezik foknyúlványnak vagy nyéltagmasznak is. Éppen ezért nem értelmezhető a leírás megállapítása: „... Foka nincs megerősítve.” A körte alakú nyélluk 4,5–2,8 cm átmérőjű. Ezért téves a leírásban megadott méret: „7,5×4 cm.” Az értékelés szerint „pontos formai analógiája nem ismert... az egyenes pengéhez leginkább hasonló darabokat tekinthetjük távoli analógiának.” A hivatkozott Tolna megyei darab<sup>58</sup>, a leggyakoribb Árpád-kori forma, amelynek semmi köze a balatonőszödi fejszéhez, akárcsak a többi felsorolt párhuzamnak.<sup>59</sup> Persze ez nem jelenti, hogy itt tényleg unikális formáról lenne szó. A foknyúlvánnyal és oldalt köpűnyúlvánnyal rendelkező fejszéken<sup>60</sup> kívül a balatonőszödihez hasonlóan csak foknyúlvánnyal rendelkező eszközöket már a római korban is használtak, sőt ez egy Pannoniára, Noricumra és Illyricumra jellemző típus volt.<sup>61</sup> A nagy négyzetes fok alkalmassá tette az eszközt, hogy kalapácsként is használják, bár ennek ellentmond, hogy néhány római

47 Bognár 2016, 225.

48 Müller 1982, 126., Kat. szám: 480.

49 Gere 2003, 41., 21. t. 1.

50 Parádi 1976. Az 1. ábra 1. sarlójának szélesebb a nyaka és erősebb ível megy át a pengébe, az 1. ábra 2–4-nél pedig derékszögben visszatört a nyak. Egyébként ez a két ívsarló-változat a leggyakoribb a késő Árpád-korban (Müller 1982, 481–482., 17. kép D).

51 A sarló típusa azonos a pusztapótharaszti első sarlóval, a penge íve még nyitottabb (Fodor – Németh 1972, 95.; 6. kép; Müller 1982, 182., Kat. szám: 779).

52 Terei – Horváth 2007. A 4. kép 1-nél a nyak derékszögben visszatört, a 4. kép 2–3 és az 5. kép 14–15-nél a tompaszögben visszatört nyak erősebb ível megy át pengébe, míg a 4. kép 5-8 hasonlít a balatonőszödi sarlóra.

53 Kiss 1962, 2. ábra 1–4.

54 Kiss 1963, 159., 3. kép 1–3. KBK törökkoriként említi, de ez a lelet koraközépkori (Müller 1975, 79–81.).

55 Turčan 2012. Csak a felsőpalojti (Horné Plachtnice) mutat más formát, de ide tartoznak a nagyklizi (Velky Kliž) és a verbói (Vrbové) sarlók is (Uo. Tab. LXXXII, 14, Tab. LXXXVIII 1–4).

56 Borzová – Pieta – Jakubčinová 2020, 68–80., különösen Tab. XXIII, 3 és XXIV, 1, 3.

57 Pl. Cece-Csillagpuszta 4. sír, Cikó 435. sír, Magyarád 23. sír, Nagyharsány 57. sír, Érsekújvár (Nové Zámky) 133. sír és Szekszárd-Csatári téglagyár (Müller 1982., Kat. szám: 86,97, 516, 637, 667 és 787–788).

58 Müller 1982, 353., Kat. szám: 1553.

59 Szolnoki 2005, 219., II. t. 1, VI. t. 1; Simon 1994, 330–331., 7. kép 2; Müller 1975., Abb. 4, 7–8.

60 Rupnik 2014a, 184–185., Taf. 2, 1–3, 5–6

61 Pohanka 1986, 230., Textabb. 14, 3. típus, Taf. 44–45; Henning 1987a, 61., Abb. 1 és 64., lelőhelyek 73; Rupnik 2014a, 53. 3. típus V. csoport; Kat. BF 76–77.

kori példány foka nagyon vékonyfalú.<sup>62</sup> A balatonöszödi fejsze foka nagyon vastag, az él viszont feltűnően rövid. Ezért nem zárhatjuk ki, hogy ezt a tárgyat nem munkaeszközként, hanem fegyverként használták.<sup>63</sup> Az avar kori balták, bárdok, szekercék és fokosok feldolgozása során Szücsi Frigyes típusokba osztotta az eszközök egyes részeit. A pengéknél az 1b típus fent egyenes, a tengellyel párhuzamos, lent egyenesen szélesedik<sup>64</sup>, a köpű formacsoportoknál az „E”, a nyéltámaszos köpű felel meg a mi eszközünknek.<sup>65</sup> A mikulčicei I. vaseszközleletben van egy hasonló fejsze, csak annak mindkét irányban ívelt, kissé szélesebb a pengéje.<sup>66</sup> A horvátországi Mopolacában előkerült szórványbalta nyéltámasza kissé ívelten megy át a köpűbe, és a pengéje szélesebb.<sup>67</sup> A Ljubljanicában talált koraközépkori vaseszközlelet fejszéje viszont pontos párhuzama a mi példányunknak<sup>68</sup>, ezért azt is a koraközépkorra kell keltezni.

**Fejsze** (ltsz.: 2013.3.6.) Törött, hiányos, viszonylag könnyű darab. A köpűben a nyéllyuk szabályos köralak, átmérője 3,4 cm. Oldalt a köpűfalat ívelten kissé megnyújtották, egyik oldalt 3,7, a másikon csak 2,8 cm széles. A lekerekített sarkú, kissé megvastagított fok hossza 4,4 cm. Ez megfelel Szücsi „J” köpűformájának.<sup>69</sup> A 3,0×1,4 cm keresztmetszetű, enyhén homorú oldalú nyak a penge felé keskenyedik, és magasodik, a törésfelületnél 0,9×2,1 cm. Mérhető hossza 11,6 cm (4. ábra 2). A leírás nehezen értelmezhető, mert szerinte az „Egyenes pengéje a nyak vonalában folytatódik, foka azonban letörött.” A hiányzó penge minden bizonnyal keskeny lehetett, és nem rövid élben, hanem vagy „L” alakban lefelé folytatódott, – Szücsinél a bárdalakú pengék óc változata<sup>70</sup> – vagy, amit a késő avar kori temetőkből is ismerünk – Szücsi bárdalakú pengék 8a változata<sup>71</sup> – „T” alakú lehetett. Ilyen köpűje volt a Kölked-Feketekapu A temető „L” alakú pengével rendelkező baltájának.<sup>72</sup> Az üllői temető 94. sírjában talált „T” alakú pengével rendelkező bárd alapján részletesen foglalkozott a tárggyal és ábrázolásaival Cs. Sós Ágnes, és megállapította, hogy az avar kori példányok 9. századiak lehetnek.<sup>73</sup> Ezek többségénél a fokhoz hátrafelé még egy nyúlvány csatlakozik<sup>74</sup>, de olyan változata is ismert, amelynél a balatonöszödihez hasonlóan hiányzik a nyúlvány.<sup>75</sup>

**Vasrúd** (ltsz.: 2013.3.7.) Nyersvasból kovácsolt hosszúságú, négyszög keresztmetszetű, korróziótól megtisztított felületű vasrúd (sínvas vagy singvas), amelyből valamilyen tárgya(ka)t akart készíteni a kovács. Egyik vége épnek tűnik, a másik törött és élszerűen végződik. Hossza 17 cm; keresztmetszete az ép végénél 3,6×2,25 cm, a törött végénél 3,7×2,2 cm (5. ábra 3). Sajnos nem állt módomban lemérni a súlyát. A feldolgozásra váró vasrudak még a későközépkorban sem voltak sokkal nagyobbak. A hosszúságuk elérhette ugyan a 60 cm-t, de egy-egy rúdból csak egy-két kapát vagy egy fejszét készíthettek.<sup>76</sup>

**Vasrúd** (ltsz.: 2013.3.8.) Az előző tárggyal azonos rendeltetésű, de annál szabályosabb, nyersvasból kovácsolt, négyszög keresztmetszetű, a korróziótól megtisztított felületű vasrúd. Ép darabnak tűnik. Három oldala feltűnően sima, egyik vége egyenetlen felületű, de ezt az erős korrózió okozta. Hossza 18 cm, keresztmetszete az egyik végén 3,7×2,3 cm, egyenletesen szűkülve a másik végénél 2,9×2,3 cm (3. ábra 3).

A singvas nagyon ritka a vaseszközleletekben.<sup>77</sup> A koraközépkorból mindössze a szklabiniai (Sklabiňa) vaseszközleletből ismerek egy példányt, amely valamivel nagyobb, mint a balatonöszödiek (hossza 20,4 cm; keresztmetszete 4,1×4,5 cm)<sup>78</sup>, a szlovéniai Zidani gaber-i eszközleletben pedig rövid kasza, sarlók és balta társaságában egy 27,3 cm hosszú, keskeny négyszög keresztmetszetű vasrúd volt.<sup>79</sup>

**Bucatóredék(?)** (ltsz.: 2013.3.9.) Szabálytalan hasábalakú vasdarab. Két felülete sima, a többi porózus, helyenként lyukacsos, kisebb zárványokat is tartalmaz. Felülete egészen más, mint az eszközöké és a singvasaké, nem figyelhetők meg rajta vékony szájak. Csak egy metallurgiai vizsgálat erősíthetné meg feltételezésünket, hogy egy kohóból kikerült bucaatóredékéről van szó, amit még hosszas kovácsolással alakíthattak volna át singvasá. A BKB által megadott méretek túl nagyok. Hossza 12,5 cm, egyik végén 8,9×6,8 cm, a másik végén 8,4×5,7 cm (4. ábra 3). Hasonló bucatóredékeket semmilyen vaseszközleletből nem ismerek.

**Fenőkő** (ltsz.: 2013.3.10.) Nagyon finomszemcsés homokkőből készített, a hosszú használat során erősen megkopott, de teljes példány. Az eredetileg kb. 3×2,2 cm-es, négyszög keresztmetszetű, 20,2 cm hosszú tárgy végei ferde lekerékítve, durván lecsiszoltak, hogy a munka során ne sebesítsék meg a használót (3. ábra 4). A finom szemcsézet alapján nem a leletben szereplő szerszámok, hanem finom acélpengék – pl. borotva és késpenge – élezésére szolgálhatott. Mind a négy oldala kopott, tehát már hosszabb időn át használhatták. A fenőkő is ritkán

62 Pohanka 1986, 142. felveti, hogy talán a fokszárnyakkal szíjazták az eszközt a nyélhez.

63 Szücsi 2014, 121.

64 Szücsi 2014, 117., 3. ábra.

65 Szücsi 2012, 122., 1. ábra E; Szücsi 2014, 119., 5. ábra E.

66 Bartošková 1986, 27., Obr. 9, 32.

67 Milošević 1987, 111., Sl. 2, 2. A keltezése bizonytalan, lehet későantik is.

68 Knific 2004, 192., Sl. 2, 3; Knific 2010, 94., Pl. 2, 2.

69 Szücsi 2014, 120., 5. ábra.

70 Szücsi 2014, 118., 3. ábra.

71 Szücsi 2014, 118. 3. ábra.

72 Kiss 1996, 231. Abb. 38, 128. 238. szerint ez a forma a kora avar korban is előfordul, de a késő avar korra jellemző.

73 Cs. Sós 1955, 214–215., pl. LXVI, 5, LXXIV, 13–14.

74 Pl. Keszthelyről (Lipp 1884, 25., 124. rajz; Hampel 1905., I, Fig. 105); Lesencetomajról, az 1. sírból (Müller 1992, 264., Taf. 6, 1).

75 Pl. Nemesvölgy (Edelsthal) (Hampel 1905., I. 87, Fig. 104; III. Taf. 110, 8.); Nagypall és Barca (Szlovákiában) (Milošević 1987, 115., Si. 4, 4 és 8).

76 Szabó 1954, 124.

77 A BKB által hivatkozott két darab a nemesváraljai (Zemianske Podhradie) eszközleletben nem singvasak, hanem vésők, amit jól mutat, hogy az egyik végüket kalapáccsal peremesre verték (Turčan 2012, 72., Tab. XC, 5 és 8).

78 Bartošková 1986, 53., Obr.16, B2. A leletben a vasrudon kívül még egy kisméretű ekevas, egy csoroszlya, egy írtókapa, egy véső, egy lándzsa és két baltaszerű vasrúd (Axtbarren) volt.

79 Knific 2010, 92., Pl. 4. 9.

fordul elő vaseszközleletekben. A pohansko V. leletben volt egy 14,3×7,5×1,3 cm-es, lekerekített végű, trapéz alakú fenőkő.<sup>80</sup> A tárgy nem keltezhető.

BKB helyesen állapította meg, hogy „a balatonőszödi vaseszköz lelet sajátos előkerülési körülményei miatt a tárgyat csak önmagukban lehet vizsgálni”, de a rosszul megválasztott párhuzamok és a tévesen keltezett vaseszközleletek – mindenekelőtt a Debrecen Szepes pusztai és a mohácsi lelet – alapján nem tudta pontosan meghatározni a lelet korát, hiszen szerinte „számos későközépkori analógiáját is ismerjük, a legközelebbi analógiái a honfoglalás kori eszközleletekből és a 13–14. századból származnak.” Végső döntésében bizonyára befolyásolta, hogy a középkori település objektumai nem keltezhetőek a 13. század második felénél korábbra.<sup>81</sup> Ezért aztán „bár a keltezés igen bizonytalan talajon áll, mégis megkockáztatjuk, hogy a 13–14. századra datáljuk a balatonőszödi mezőgazdasági vaseszközleletet.”<sup>82</sup> A középkori település a dombtetőn, a temető közelében helyezkedett el. A lelőhely lakottságának bemutatásakor BKB nem tett említést a koraközépkori településről. A feltárt terület keleti sávjában, a domb aljában, az egykori vízparton feltárták egy koraközépkori, 8–9. századi település 24 épületét, amelyek 3–6 házból álló, átlagosan 2000 m<sup>2</sup> nagyságú, egymástól 50–70 m-re elhelyezkedő csoportokat alkottak.<sup>83</sup> Eddig Zalavártól számítva ez a legkeletibb Karoling kori településrészlet. A 9. századra keltezését megerősítik a telepen előkerült sírok mellékletei: drótkészerek, láncocska csüngőjű függők, pajzos fejű ún. blučinai típusú gyűrű, mozaikszemes- és rúdgyöngyök.<sup>84</sup> A vaseszközlelet tárgyainak bemutatása során láthattuk, hogy a lelet keltezhető tárgyai kivétel nélkül a koraközépkorra, tágabb határok közt a 8–10. századra keltezhetőek. A Karoling kori település közelsége alapján joggal feltételezhetjük, hogy ezt az eszközleletet ezen az időhatáron belül, feltehetően a 9. században rejtették el.

A vaseszközlelet a mocsaras terület szélén került elő. A koraközépkorban ugyan egy, a mainál szárazabb és melegebb klímaperiódussal számolhatunk, de a tárgyak már akkor is vizes környezetbe kerültek, mert csak így maradhatott meg a sarló fanyele. A bronzkorban számolhatunk a mocsárba, tavakba, folyókba, patakokba helyezett, votív rendeltetésű leletegyüttesekkel.<sup>85</sup> A pölöskei<sup>86</sup> és a Fonyód-Ilona bereki<sup>87</sup> eszközlelet tőzgebányászás során került elő, és a Ljubljanica folyóban (Szlovénia) is találtak egy vastárgyaktól álló depót.<sup>88</sup> A vízbe rejtett eszközleletek egyszer és mindenkorra hozzáférhetetlenné váltak az elrejtést végző személy(ek) számára, ezért felmerülhetett annak a lehetősége, hogy a koraközépkorban is számolni kell vallási fogadalomból elhelyezett eszközleletekkel.<sup>89</sup>

Harag Mátyás is alapvetően „száraz” depónak tartja a mocsaras környezetben elrejtett eszközleleteket, és felhívja arra a figyelmet, hogy azért is kerülhettek ilyen környezetbe ezek a depók, hogy minél kevesebb nyom maradjon, és nehogy avatatlanként szerezzék meg az elásott tárgyakat.<sup>90</sup> Magam sem tartom elképzelhetőnek, hogy ezek a depók „nedves” eszközleletek lettek volna. Felvetődött annak a lehetősége is, hogy a mezőgazdasági eszközöket tartalmazó leletegyüttesek a bő termés reményében a földnek, illetve a föld és a termékenység istenségének szánt ajándékok lehettek.<sup>91</sup>

Ugyancsak Florin Curta vetette fel annak lehetőségét, hogy az északnyugat-amerikai őslakosság *potlach* szokásához hasonlóan a tekintély megszerzésére vagy szövetség megkötésére az elithez tartozó személyek vagy közösségek pazarlóan felélték saját vagyonukat. Ez korai formájában inkább egy békés, szertartásos ünnepi vagy ajándékozási akció volt.<sup>92</sup> A távoli néprajzi analógia koraközépkori meglétére nincs érdemi bizonyíték, ezért az a legvalószínűbb, hogy a vaseszközöket birtokosaik vész helyzet esetén rejtették el. Ezzel kapcsolatban érdemes utalni a Fuldai évkönyvek feljegyzésére, miszerint, amikor Karlmann rátámadt Raszisztzlav várára, katonái a környék valamennyi városát felégették és zsákmányul ejtették a földeken és az erdőkben elrejtett értékeket.<sup>93</sup> Ez igazolja, hogy veszély esetén a lakosság elásta az értékeit, és ha áldozatul estek, vagy nem térhettek vissza, az elrejtett tárgyak a földben maradtak.

BKB térképen mutatta be a balatonőszödivel kapcsolatba hozható vaseszközleletek földrajzi elhelyezkedését, amelyeket két csoportba osztott: Árpád-koriak és későközépkoriak.<sup>94</sup> Térképe azonban hiányos és téves adatokat tartalmaz. Nem vette figyelembe, hogy számos depó a koraközépkorban került a földbe. Az általa ismert öt magyarországi Árpád-kori eszközleletet egészítette ki Vladimir Turčan kötetének adataival, amit csak felületesen tanulmányozott, és ezért hét szlovákiai honfoglalás–kora Árpád-kori vaseszközleletről tett említést.<sup>95</sup> A hét lelőhelyről ismert 11 koraközépkori depóban az a közös, hogy azokat a Szlovák Nemzeti Múzeum Régészeti Múzeuma őrzi, de más gyűjteményekben is található koraközépkori

80 Bartošková 1986, 45., Obr. 22, 5.

81 Belényesy – Horváth 2007, 104.

82 Bognár 2016, 225.

83 Belényesy – Horváth 2007, 105–106.

84 Honti et al. 2004, 23.; Szőke 2007, 52., 45. kép.

85 Pl. Hansen 1994, 324., Abb. 203. és 363–364.

86 Müller 1971.

87 Müller 1978. Úgy véltem, talán egy cölöpökön álló halászkunyhóból kerültek a vízbe a tárgyak.

88 Knific 2010. Feltételezte, hogy egy hajóról kerültek a vízbe a tárgyak, esetleg a folyóvíz mosta el a partot.

89 Curta 1997, 211–212., de végül elvetette ezt a lehetőséget. Ld. még Harag kézirat 12. és 19.

90 Harag kézirat, 19.

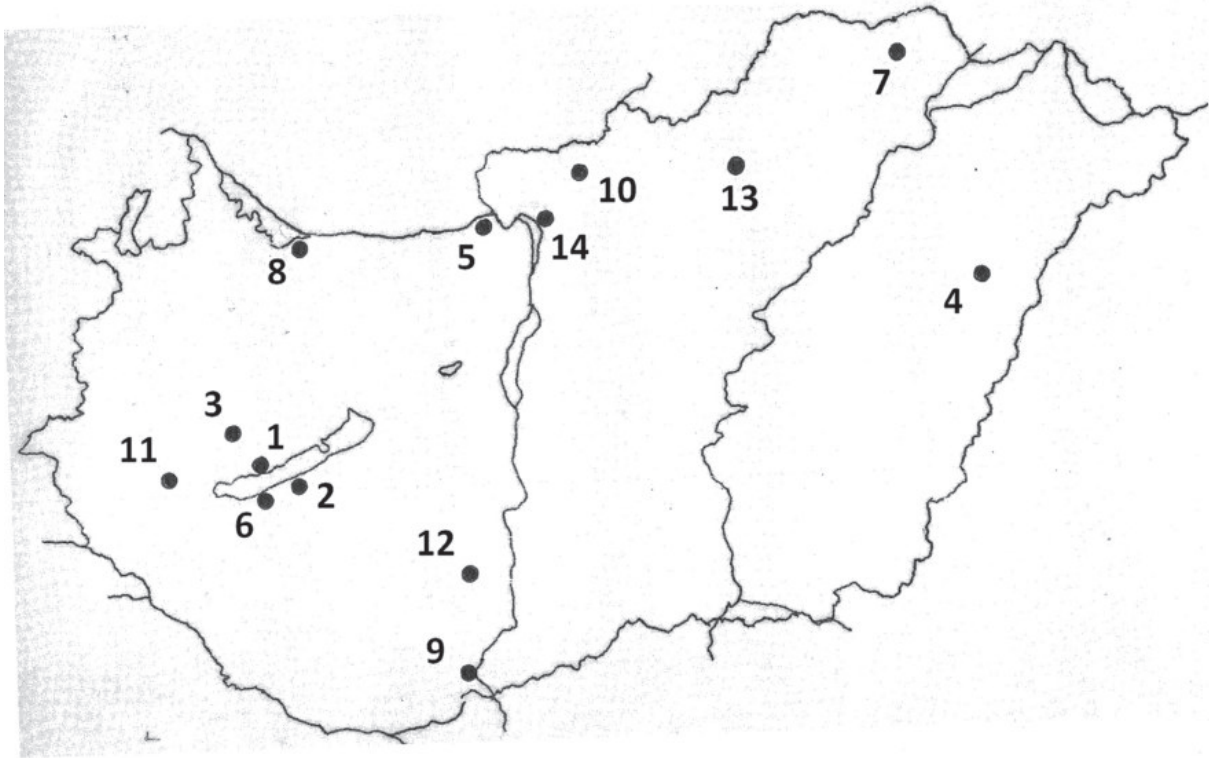
91 Novotny 1969, 226.

92 Curta 1997, 251–252. Ld. még Harag kézirat 12.!

93 Idézi Turčan 2012, 72.

94 Bognár 2016, 13. ábra

95 Bognár 2016, 222. Az öt leletegyüttes: Tiszaeszlár-Bashalom (Kovalovszki 1980, 43.), Nyáregyháza-Pustapótharasz (Parádi 1976.), Debrecen-Nagycsere (Szolnoki 2005.) nem szerepel a térképen és Balatonőszöd. A kánai vaseszközök nem depóként kerültek elő, hanem egy Árpád-kori falu feltárása során láttak napvilágot (Terei – Horváth 2007.; Terei – Horváth 2007a). Disszertációm alapján ez a lista a következő depókkal egészíthető ki: Bonyhádvarasd (Müller 1982, 236–237., Kat. Nr.: 1045–1046), Debrecen-Homokbánya (Müller 1975, 87–91.), Ecseny (Müller 1982, 246–248., Kat. Nr.: 1126–1127); Ófehértó (Müller 1982, 284–285., Kat. Nr.: 1253–1256); Csemő-Gerjehalom (Müller 1982, 51–52., Kat. Nr.: 98–105). Legutóbb Vác-Szarvas hegyen került elő két-két kapa és balta (Mag – Rác 2021, 65.) (7. ábra).



6. ábra. Koraközépkori vaseszközleletek: 1. Badacsony; 2. Balatonőszöd; 3. Csabrendek; 4. Debrecen-Szepes puszta; 5. Esztergom; 6. Fonyód-Ilona berek; 7. Garadna; 8. Győr-Bácsa; 9. Mohács; 10. Patak; 11. Pölöske; 12. Sióagárd; 13. Szarvaskő; 14. Vác.

vaseszközleletek, amelyek 27 lelőhelyről származnak.<sup>96</sup> Ezek két horizonthoz köthetők, a koraiak a 8. század második felére, a 9. század elejére, a későbbiek a 9. századra keltezhetők, tehát valamennyit a magyar honfoglalás előtt ásták el.<sup>97</sup> BKB térképét korrigáljuk, de az egyszerűség céljából csak a mai Magyarország területén előkerült depókat soroljuk fel.

Harag Mátyás az avar szállásterületről 20 olyan vaseszközleletet ismer, amely mezőgazdasági eszközöket is tartalmaz.<sup>98</sup> Ebből mindössze 9 került elő a mai Magyarország területén, tíz pedig a sokkal kisebb Délnyugat-Szlovákiában.<sup>99</sup> A fentiekén túl az esztergomi lelet 22 lándzsát,

közte egy szárnyas lándzsát tartalmaz<sup>100</sup>, Győr-Bácsa Szent Vid dombon pedig hét baltaszerű vasrúd<sup>101</sup> került elő.<sup>102</sup> A mai Magyarország területéről ismert koraközépkori vaseszközleletek lelőhelyeit a 6. kép mutatja be.

Morvaország és Szlovákia területéről lényegesen több koraközépkori vaseszközleletet ismerünk, ami feltehetően a terület 9. századi történetének, a Keleti Frank Birodalom és a Morva Fejedelemség közti szinte folyamatos háborúskodásnak a következménye. De nemcsak a lelőhelyek számában, de azok összetételében is lényegi eltérés van. Ezek legjellemzőbb tárgya ugyanis a baltaszerű vasrúd (Axtbarren). Ezek kérdéseinek irodalma nagy<sup>103</sup>, a legújabb összegzés 2019-ben látott napvilágot.<sup>104</sup> A későbronzkori kincsleletek egy részét döntően félkés karperecek, bronzkarikák alkotják. Ezekről feltételezik, hogy értékmérők, premonetáris fizetőeszközök voltak.<sup>105</sup> A baltaszerű vasrudakról ugyanez a vélemény alakult ki. A Turčan által közölt 11 leletből hétben fordul elő, hármat kizárólag ezek alkotnak.<sup>106</sup> Bialeková Szlovákia területéről – Nagybossányt is beszámítva – 39

96 Turčan 2012, 43., Obr. 11. Ez voltaképp csak 26 lelőhely, mert a Bošany-i (Nagybossány) leletről csak annyi tudható, hogy Anton Točík szóbeli közlése szerint ő a keszthelyi múzeumban egy 15 baltaszerű vasrúdból álló, innen származó leletet látott (Pleiner 1961, 448.). A Balatoni Múzeumban semmilyen nyomát nem találtam ennek a depónak. Megjegyzem, hogy 1986-ban Bartošková 14 lelőhelyről még csak 17 vaseszközleletről tudott (Bartošková 1986, 114–115., Priloha 3).

97 Turčan 2012, 72.

98 Harag s. a. 73. jegyzet.

99 Saladorf Alsó Ausztriában van (Müller 2009.). Bizonyosan koraközépkori vaseszközlelet került elő Debrecen-Szepes pusztán, Fonyód-Ilona berekben, Mohácsra, Sióagárdra, Patakon (közöletlen lelet, amely két ekevasat, egy-egy csoroszlyát, baltát és kapát tartalmaz), Pölösken és Vácott (közöletlen lelet, amely két ekevasat, egy csoroszlyát, három sarlót, két rövid kaszát, egy szőlőmetszőkést, két kengyelt és egy ívelt pántot tartalmaz). Harag M. koraközépkori vaseszközleletnek tartotta a két Badacsonyban szőlőforgatás során előkerült, 50 és 38 cm hosszú csoroszlyát (Darnay 1904, 2. ábra és 197) valamint a Csabrendeken ismeretlen körülmények között előkerült két kapát (Müller 1982, 326–327., Kat. Nr.: 1422 és 1424).

100 Kovács 1979, 98., Taf. 60, 2.

101 A németül Axtbarren-nek nevezett félkés terméket Harag M. „balta alakú öntvény rúd”-nak fordította. Tekintve, hogy kovácsolással készült, megtevesztő, ha öntvénynek nevezik. A baltaként nem használható tárgy csak baltaszerű, ezért ezt tartom magyarul a jobb elnevezésnek.

102 Tomka – Merva 2016, 275., Abb. 21, 2–3.

103 Feltétlenül említésre méltó Pleiner 1961. és Bialeková 2008.

104 Hájnik 2019.

105 Hansen 1994, 379.

106 Turčan 2012, 74.

lelőhelyről ismer baltaszerű vasrudakat<sup>107</sup>, de egy-egy lelőhelyen több leletegyüttes is előkerülhetett. A pobedimi (Pobedény) földváról és környékéről 23 elrejtett lelet tartalmazott baltaszerű vasrudat, a 4. depót 222 egész és 117 töredék alkotta.<sup>108</sup> A legnagyobb lelet Krakkóban került elő, a 4212 példány összszúlya 3630 kg volt.<sup>109</sup> Ahol ilyen sűrűn, egymáshoz viszonylag közel kerültek elő a baltaszerű vasrudakat tartalmazó eszközleletek, felmerülhet, hogy talán nemcsak vészhelyzetben elásott értékekről lehet szó? Hájnik egész Közép-Európából gyűjtötte össze az anyagot. Összesen 64 lelőhelyet mutat be. A legtöbbet (40 lelőhely) Szlovákiából ismerjük, Csehországból 13-at, Lengyelországból 9-et.<sup>110</sup> A két távolabbi lelőhely a már említett Győr-Bácsa Szent Vid domb és a Ljubljana folyó.<sup>111</sup>

A döntően a 9. századra keltezhető 14 koraközépkori vaseszközlelet (6. ábra) többsége, a Dunántúlon került elő. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy ebből öt a Mosaburg-i grófság területéről ismert. Mint ahogy az sem meglepő, hogy a gyéren lakott Alföldön mindössze a Debrecen-Szepes pusztai leletet rejtették el. Nem tudunk magyarázatot adni, hogy az Északi-középhegység területén négy lelet került elő, ugyanis a határ északi oldalán, Kelet-Szlovákiában alig került elő koraközépkori vaseszközlelet.<sup>112</sup>

### Összegzés

A vaseszközleletek feldolgozása során törekedni kell a pontos, közérthető tárgyleírásra, a szakirodalomban való alapos tájékozódásra, a jól megválasztott, hiteles analógiák megkeresésére, mert csak így juthatunk megbízható eredményre. A Balatonőszöd-Temetői dűlőben nem a 13–14. században, hanem a koraközépkorban, feltehetően a 9. században rejtette el a mocsaras terület szélén egy kovácsmester az értékeit.

107 Bialeková 2008, 342., Abb. 12.

108 Bialeková 2008, 337. Ahol ilyen kis területen ennyi elrejtett leletegyüttes kerül elő, joggal merülhet fel, hogy nem a vészhelyzetben elrejtett értékekről, hanem valamilyen votív áldozatról lehet szó.

109 Zaitz 1988, 262.

110 Hájnik 2019, 115., Obr. 4. és 141–147.

111 Ld. 68. jegyzet!

112 Turčan 2012, 72., Obr. 11.

### Irodalom

- BALASSA, I. 1972: Fejezetek az eke és a szántás Balaton környéki történetéből. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 11 (1972) 357–399.
- BALASSA, I. 1973: Az eke és a szántás története Magyarországon. Akadémiai Kiadó. Budapest
- BARTOŠKOVÁ, A. 1986: Slovanské depoty železných předmětů v Československu. (Slawische Horfunde von Eisengegenständen in der Tschechoslowakei). Academia. Praha
- BELÉNYESI, K. — HORVÁTH, T. 2007: Balatonőszöd-Temetői dűlő. In: Honti Sz. (szerk.): Gördülő idő. Régészeti feltárások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán Zamárdi és Ordacsehi között. Budapest, 2007. 97–112.
- BIALEKOVÁ, D. 2008: Depofunde von Axtbarren und Eisengegenständen — ein Phänomen des Pobedim-Burgwalles und seines ökonomischen Hinterlandes. In: Poláček, L. (szerk.): Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren. Intern. Tagungen in Mikulčice VI. Brno, 2008. 337–344.
- BOGNÁR, K. B. 2016: Vaseszközlelet Balatonőszöd Árpád-kori településéről. A Kaposvári Rippel-Rónai Múzeum Közleményei 4 (2016) 221–234. <https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2016.4.221>
- BORZOVÁ, Z. — PIETA, K. — JAKUBČINOVÁ, M. 2020: Pol'nohospodarska náradie z hradiska Valy a jeho zázemia. Bojná 3. Agricultural tools from the hillfort of Valy and its hinterland. ASM Fontes 29. Nitra
- BUDINSKY-KRIČKA, V. — TOČIK, A. 1991: Šebastovce Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches. Nitra
- CURTA, F. 1997: Blacksmiths, warriors, and tournaments of value: dating and interpreting early medieval hoards of iron implements in eastern Europe. *Ephemeris Napocensis* 7 (1997) 211–268.
- DARNAY, K. 1904: Régi ékek részei Sümegh vidékéről. *Archaeologiai Értesítő* 24 (1904) 196–198.
- ECSEDY, I. 1931: Középkori gazdasági eszközök a debreceni Szepes pusztán. *Néprajzi Értesítő* 23 (1931) 74–76.
- EISNER, J. 1941: Ein Horfund der älteren Burgwallzeit aus der Slowakei. *Altöböhmen und Altmähren* 1 (1941) 154–171.
- FODOR, I. — NÉMETH, P. 1972: A szabolcsi ispáni központ régészeti kutatásának első három évéről. 1969–1971. *Szabolcs-Szatmári Szemle* 7 (1972/1) 89–100.
- GERE, L. 2003: Késő középkori és kora újkori fémleletek az ozorai várkastélyból. *Opuscula Hungarica* 4. Budapest
- HÁJNIK, J. 2019: Včasnostredoveké sekerovitě hrivny z územia strednej Európy. *Musaica Archaeologica* 2 (2019) 111–172.
- HAMPEL, J. 1905: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I-III. Braunschweig
- HANSEN, S. 1994: Studien zu den Metaldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhonetal und Karpatenbecken. *Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie* Bd. 21. Bonn
- HARAG, M. 2018: Növénytermesztés az avar korban: vaseszközök és növényi maradványok. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest
- HARAG s. a. 2021: Harag Máttyás: Kapák az avar kori szállásterületen. „Hadak útján” A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXX. konferenciája. Székesfehérvár, 2021. november 11–13. Sajtó alatt.
- HARAG kézirat: Harag Máttyás: Koraközépkori (8–10. századi) depóleletek Közép-Európából. Kézirat.
- HENNING, J. 1987: Henning, Joachim: Südosteuropa zwischen Antike und Mittelalter. *Schriften zur Ur- und Frühgeschichte* 42. Berlin, 1987. <https://doi.org/10.1515/9783112574560>
- HENNING, J. 1987a: Eisenverarbeitungswerkstätten im unteren Donaigebiet zwischen Spätantike und Frühmittelalter. *Zeitschrift für Archäologie* 21 (1987) 59–73.

- HONTI et al. 2004: Honti Sz., Belényesy K., Fábíán Sz., Galina Zs., Hajdú Á. D., Hansel B., Horváth T., Kiss V., Koós I., Marton T., Németh P. G., Oros K., Osztás A., Polgár P., Szeőke J., Serlegi G., Siklósi Zs., Sófalvi A., Virágos G.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása 2002–2003-ban. Előzetes jelentés III. Somogyi Múzeumok Közleményei 16 (2004) 3–70.
- HONTI et al. 2007: Honti Sz., Belényesy K., Galina Zs., Kiss V., Kulcsár G., Marton T., Nagy Á., Németh P. G., Orosi K., Sebők K., Somogyi K.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán 2000–2001-ben végzett megelőző régészeti feltárások. Előzetes jelentés II. Somogyi Múzeumok Közleményei 15 (2002) 3–36.
- IKVAI, N. 1962: Néprajzi adatok a debreceni vaseszköz lelethez (Ethnographische Beiträge zu dem Debrecener Eisengerätfund). A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (1960/1961) [1962] 143–150.
- IKVAI, N. 1972: A ceglédi vaseszközlelet (Der Cegléder Eisengerätfund). *Studia Comitatensia* 1 (1972) 135–166.
- KISS, A. 1962: Debreceni későközépkori vaseszközlelet. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (1960/1961) [1962] 29–37.
- KISS, A. 1964: A mohácsi késő középkori vaseszköz lelet. (Der spätmittelalterliche Eisengerätfund von Mohács.) A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1963 (1964) 159–166.
- KISS, A. 1996: Das awarenzeitliche gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A. *Studien zur Archäologie der Awaren* 5. Innsbruck
- KNIFIC, T. 2004: Sekerovitá hrvina iz reke Ljubljanice (Slovenija). Fusek, G. (red.) *Zbornik počest Dariny Bialekovej*. Nitra, 2004. 191–195.
- KNIFIC, T. 2010: Early Mediaeval hoards of iron items in Slovenia. *Archaeologia Adriatica* 4 (2010) 85–99. <https://doi.org/10.15291/archeo.1024>
- KOVALOVSKI, J. 1980: Településsátások Tiszaeszlár-Bashalmon (bronzkor, III–IV. és XI–XII. század). Budapest
- KOVÁCS, L. 1979: Bemerkungen zur Bewertung der fränkischen Flügellanzen im Karpatenbecken. *Mitteilungen des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 8-9 (1978–79) 97–119.
- LEHOCZKY, T. 1883: A szádelői sziklavölgy természetrajzi és régészeti tekintetben. *Archaeologiai Értesítő* (1883) 137–142.
- LIPP, V. 1884: A keszthelyi sírmezők. Budapest
- MILOŠEVIĆ, A. 1987: Ranosrednjovjekovna bojma sjekira iz Vedrina kod triljazi drugi nalazi sjekira tog vremena na području Hrvatske. (Frühmittelalterliche Streitaxt aus Vedrine und andere Streitaxtfunde derselben Zeit in Kroatien.) *Vjesnik Arheologog Muzeja u Zagrebu* 3. s. 20 (1987) 107–128.
- MRT 2: Éri, I. – Kelemen, M. – Németh, P. – Torma, I.: Magyarország régészeti topográfiája 2, Veszprém megye régészeti topográfiája 2. Veszprém
- MÜLLER, R. 1971: Adatok a honfoglaló magyarság földműveléséhez (Daten zur Landwirtschaft der landnehmenden Ungarn). *Ethnographia* 82 (1971) 249–261.
- MÜLLER, R. 1975: Die Datierung der mittelalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 27 (1975) 59–102.
- MÜLLER, R. 1978: Későnépvándorlás kori vaseszköz lelet Fonyód-Illonaberek-ből. (Eisengerätfund aus der Spätvölkerwanderungszeit von Fonyód-Illonaberek.) *Somogyi Múzeumok Közleményei* 3 (1978) 5–11.
- MÜLLER, R. 1982: A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a törökkor végéig. *Zalai Gyűjtemény* 19/I-II. Zalaegerszeg
- MÜLLER, R. 1992: Neue archäologische Funde der Keszthely-Kultur. In: Daim, F. (hrsg.) *Awarenforschungen*. Wien, 1992. 251–307.
- MÜLLER, R. 2000: A középkor agrotechnikája. In: Bende L. – Lőrinczy G. (szerk.): *A középkori magyar agrárium*. Ópusztaszer, 2000. 27–44.
- MÜLLER, R. 2009: Egy koraközépkori vaseszköz lelet Saladorfból (Alsó-Ausztria). (Ein frühmittelalterlicher Eisengerätfund aus Saladorf – Niederösterreich). In: Somogyvári Á. – V. Székely Gy. (szerk.): *In terra quondam Avarorum. Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára*. Kecskemét, 2009. 203–214.
- MÜLLER, R. 2014: A középkor agrotechnikája a vaseszközök alapján. *Ethnographia* 125 (2014) 1–19.
- NOVOTNY, B. 1969: Depots von Opfersymbolen als Reflex eines Agrarkultes in Grossmähren und im wikingischen Skandinavien. *Pamiatky A Archeológia* 60 (1969) 197–227.
- PARÁDI, N. 1976: A Nyíregyháza-pusztapótharaszti sarlólelet. (Der Sichelfund von Nyíregyháza-Pusztapótharaszti) *Folia Archaeologica* 27 (1976) 171–182.
- PLEINER, R. 1961: Slovanské sekerovitě hřivny (Die slawischen Axtbarren). *Slovenska archeológia* 9 (1961) 405–450.
- POHANKA, R. 1986: Die eisernen Agrargeräte der Römischen Kaiserzeit in Österreich. *BAR Int. Ser.* 298. Oxford
- RUPNIK, L. 2014: *Secures, asciae und dolabrae* aus Keszthely-Fenekpuszta. In: Heinrich-Tamáská, O. – Straub, P. (Hrsg.): *Mensch, Siedlung und Landschaft im Wechsel der Jahrtausende am Balaton*. CPP 4, Budapest-Leipzig-Keszthely-Rahden, 2014. 181–204.
- RUPNIK, L. 2014a: Római kori vaseszközök Pannoniából. ELTE BTK Régészeti Doktori Program. PhD értekezés kézírata. Budapest
- ŠACH, F. 1961: Rádlo a pluh na území Československa. (Haken und Pflug auf dem Gebiet der Tschechoslowakei. Vědecké práce Zemědělského Muzea. Praha, 1961. 25–155.
- SIMON, K. 1984: A Csongrád-bokrosi vaseszközlelet (Der Eisengerätfund von Csongrád-Bokros). A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1980–1981/2 (1984) 77–90.
- SZABÓ, Gy. 1954: A falusi kovács a XV–XVI. században. *Folia Archaeologica* 6 (1954) 123–145.
- SZOLNOKI, L. 2005: A nagycseri vaseszközlelet. (Der Eisenwerkzeugfund von Nagycsere.) A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2005 (2006) 217–233.
- SZŐKE, B. M. 2007: A Balaton déli partvidéke és a Dél-Dunántúl a népvándorlás korában. In: Belényesy K. – Honti Sz. – Kiss V. (szerk.): *Gördülő idő. Régészeti feltárások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán Zamárdi és Ordacsehi között*. Budapest, 2007. 47–54.
- SZÜCSI, F. 2012: Kora- és középkor avar kori balták és fokosok. (Axes and hammer axes in the early and middle avar period). In: Petkes Zs. (szerk.): *Hadak útján XX*. Budapest, 2012. 121–137.
- SZÜCSI, F. 2014: Avar kori balták, bárdok, szekercék és fokosok. *Baltafélék a 6–8. századi Kárpát-medencében*. *Alba Regia* 42 (2013–2014) 113–186.
- TÉREI, Gy. – HORVÁTH, A. 2007: Az Árpád-kori Kána falu vasleletei I. (Die Eisenfunde des árpádenzeitlichen Dorfes Kána I.) *Communicationes Archaeologiae Hungaricae* (2007) 215–246.
- TÉREI, Gy. – HORVÁTH, A. 2007a: Az Árpád-kori Kána falu vasleletei II. (Die Eisenfunde des árpádenzeitlichen Dorfes Kána II.) Budapest Régiségi 41 (2007) 153–192.
- TOMKA, P. – MERVÁ, Sz. 2016: Bácsa-Szent Vid domb. Eine Siedlung des 9.–10. Jahrhundert an der Wieselburger Donau. *Antaea* 34 (2016) 253–286.
- TURČAN, V. 2012: Depoty z Bojneja a včasnostredoveké hromadné nálezy železných predmetov uložené v zbierkach SNM-Archeologického múzea (Die Hortfunde von Bojná und frühmittelalterliche Eisendepots des Slowakischen Nationalmuseums-Archäologischen Museums). Bratislava
- ZAITZ, E. 1988: Frühmittelalterliche axtförmige Eisenbarren aus Kleinpolen. *Slovenska archeológia* 36 (1988) 261–266.